

C E S T A

Byl jsem zatčen fašistickou milicí 13. prosince 1943. Bylo mi čtyřicet let, neměl jsem moc rozumu, žádné zkušenosti a očividně jsem měl sklony – ovlivněn diskriminačním režimem, který mi už čtyři roky ukládaly rasové zákony – uzavřít se do svého nepříliš reálného světa, plného příznaků karteziánské vzdělanosti, upřímných chlapských přátelství a bezkrevných přátelství se ženami. Liboval jsem si v umírněném a abstraktním smyslu pro revoltu.

Nebylo pro mě snadné rozhodnout se pro život v horách a pomáhat zakládat to, co se podle mého mínění a mínění mých jen o málo zkušenějších přátel mělo stát partyzánskou skupinou, patřící „Giustizia e Libertà“.¹ Scházely nám kontakty, zbraně, peníze a zkušenost, jak to všechno získat. Chyběli nám schopní muži, a byli jsme naopak přímo zaplaveni spoustou nekvalifikovaných lidí, kteří přicházeli z rovin do hor s těmi nejlepšími i méně čistými úmysly – hledat neexistující organizace, vojenské kádry, zbraně, nebo jenom ochranu, úkryt, oheň či pár bot.

---

1 Antifašistická organizace, která sehrála důležitou roli v boji za osvobození Itálie i v prvních letech po válce, kdy se proměnila v politickou stranu. *Pozn. překl.*

V té době mi ještě nevtloukali do hlavy, čemu jsem se měl později rychle naučit v lágru, totiž, že první povinností člověka je všemi způsoby sledovat vlastní cíle, a kdo udělá chybu, platí, proto musím další sled událostí pokládat za spravedlivý. Tři roty milice, které vyrazily uprostřed noci hledat jinou skupinu, usazenou v sousedním údolí, silnější a nebezpečnější, než jsme byli my, vtrhly za přízračného zasněženého rána do našeho úkrytu a odvedly mě do údolí jako podezřelého.

Při výsleších, které následovaly, jsem se raději prohlásil za „italského občana židovské rasy“, protože jsem usoudil, že bych jinak nedokázal vysvětlit svou přítomnost v těchto končinách, na „uprechlika“ příliš odlehlých, a měl jsem za to (jak se později ukázalo, neprávem), že kdybych byl přiznal svou politickou činnost, znamenalo by to pro mě mučení a jistou smrt. Jako Žida mě poslali do Fossoli poblíž Modeny, do rozsáhlého internačního tábora, původně určeného pro anglické a americké válečné zajatce, teď však přijímajícího nejrůznější kategorie osob, nepohodlných čerstvě vzniklé fašistické republiky.

Když jsem přišel do tábora na konci ledna 1944, bylo v něm asi sto padesát italských Židů, ale během několika týdnů jejich počet vzrostl na více než šest set. Šlo většinou o celé rodiny, které upadly do fašistického nebo nacistického zajetí z neopatrnosti nebo na základě udání. Pár jedinců se vydalo do zajetí dobrovolně, buď proto, že propadli zoufalství z potulného života, nebo že

neměli prostředky k obživě, nebo se nechtěli odloučit od zajatého manžela, či dokonce absurdně proto, aby „nebyli v rozporu se zákonem“. Byla tam taky stovka internovaných jugoslávských vojáků a dalších cizinců, pokládaných za politicky nespolehlivé.

Příchod malého oddílu německých esesmanů měl tenkrát varovat i optimisty. Jenže tahle zpráva se vykládala nejrůznějším způsobem, aniž by z ní někdo vyvodil závěr, který byl nabíledni, a tak nás oznámení o deportaci všechny zastihlo nepřipravené.

20. února Němci provedli v táboře pečlivou inspekci a veřejně vznesli před italským komisařem ostré námitky proti špatné organizaci kuchyně a proti nedostatku dřeva na topení. Dokonce prohlásili, že by brzy měla být otevřena ošetřovna. Ale jedenadvacátého ráno se rozkřiklo, že nazítří odjedou Židé. Všichni bez jediné výjimky. Dokonce i děti, starci a nemocní. Kam, to nikdo nevěděl. Připravit se na čtrnáctidenní cestu. Za každého, kdo bude scházet u apelu, bude zastřeleno deset dalších.

Jenom menší část naivních snů doufala zarytě dál. My ostatní jsme dlouze hovořili s polskými a charvátskými uprchlíky a věděli jsme, co znamená odchod z tábora.

Odsouzení na smrt podle tradice podléhají přísnému ceremonálu, z něhož by mělo vyplynout, že všechny vášně a hněv už pominuly a že akt spravedlnosti představuje jen smutnou povinnost vůči společnosti, a to do

té míry, že oběť může dokonce vzbudit soucit svého kata. Odsouzenec je proto ušetřen všech vnějších starostí, je mu poskytnuta samota, a pokud si to přeje, i duchovní útěcha. Vše je zkrátka zařízeno tak, aby kolem sebe necítil nenávisť ani zvlí, nýbrž nezbytí a spravedlnost, a spolu s trestem i odpuštění.

Toto nám však neposkytl nikdo, protože nás bylo příliš mnoho a bylo málo času, a ostatně, za co bychom se měli kát a co nám mělo být odpuštěno? Italský komisař tedy přikázal, aby všechny služby pokračovaly až do definitivního oznámení. A tak kuchyň zůstala v provozu, uklízečičky čtyři pracovaly jako obvykle, a dokonce i učitelé a profesori malé školičky večer učili jako každý den. Jenom děti nedostaly toho večera žádný úkol.

A přišla noc a všichni viděli, že takovou noc by lidské oči neměly spatřit ani přežít. Všichni to cítili: žádný strážný, italský ani německý, neměl odvalu přijít a podívat se, co dělají lidé, když vědí, že musí zemřít.

Každý se loučil se životem způsobem, jaký mu nejvíc vyhovoval. Někteří se modlili, někdo se opíjel, jiní se odávali poslední bezbožné vášni. Ale matky pečlivě připravovaly jídlo na cestu, umývaly děti, skládaly zavazadla a ráno bylo na ostnatých drátech rozvěšeno dětské prádlo, schnoucí na větru. A nezapomněly ani na plenky, na hračky, na polštářky a na sto dalších věcí, o kterých vědí jen ony a bez kterých se děti neobejdou. Neudělali byste totéž? Kdyby vás zítra měli zabít i s vaším dítětem, nedali byste mu dnes najíst?

V baráku 6A bydlel starý Gattegno se ženou a spoustou dětí, vnoučat, zetů a pracovitých snach. Všichni muži v rodině byli truhláři. Přišli až z Tripolisu a celou tu dlouhou a mnohokrát přerušovanou cestu s sebou vláčeli pracovní nářadí a kuchyňské nádoby a harmoniky a housle, aby si po práci zahráli a zatančili, protože byli veselí a zbožní. Jejich ženy si jako první mlčky pospíšily s přípravami na cestu, aby jim zůstal čas na smutečnou oslavu. A když bylo všechno hotové, koláče upečené a rance svázané, zuly si boty, rozpustily vlasy, po zemi rozložily smuteční svíce, zapálily je podle zvyku svých otců, sesedly se do kruhu ke společnému nářku a celou noc se modlily a plakaly. Mnoho nás zůstalo před jejich dveřmi a do duše nám vstoupila dosud nepoznaná prastará bolest lidu bez vlasti, beznadějná bolest exodu, který se každé století opakuje.

Svítání nás zastihlo jako zrada, jako by se nové slunce přidalo k těm, co se rozhodli nás zničit. Zmítaly námi nejrůznější city, od vědomého přijetí po bezvýhodnou revoltu, od nábožného odevzdání a strachu po beznaděj. Po bezesné noci se teď slévaly do nekontrolovatelného kolektivního šílenství. Čas na meditaci, čas na rozhodnutí vypršel, a každé hnutí mysli se rozplynulo v nespoutané vřavě, z níž v záblescích vyšlehovaly šťastné vzpomínky na naše domovy, ještě tak blízké v čase i v prostoru a bolestivé, jako když tne mečem.

Leccos bylo mezi námi řečeno a leccos se mezi námi odehrálo, o čem je lépe pomlčet.

Němci provedli nástup s absurdní přesností, na kterou jsme si měli později zvyknout. Nakonec se strážmistr zeptal: „Wieviel Stück?“, desátník srazil kufry a odpověděl, že nastoupilo šest set padesát „kusů“ a že je všechno v pořádku. Naložili nás tedy do nákladáků a odvezli na nádraží v Carpi. Tam nás čekal vlak a doprovod na cestu. Tam jsme utržili první rány. Bylo to něco tak nového a nesmyslného, že jsme ani necítili bolest, tělesnou ani duševní. Jenom hluboký údiv: jak je možné uhodit člověka bez hněvu?

Vagonů bylo dvanáct a nás šest set padesát. V našem vagonu nás bylo jenom čtyřicet pět, ale byl to malý vagon. To, co jsme měli před očima a co jsme měli pod nohama, byl tedy jeden z oněch proslulých německých vojenských vlaků, které se nevracejí zpátky a o nichž jsme tak často celí rozechvělí a stále trochu nevěřícně slýchávali. Bylo to tak, všechno do puntíku odpovídalo: nákladní vagony, zvenčí uzavřené a uvnitř muži, ženy, děti, nemilosrdně namačkaní jako tuctové zboží, na cestě k nicotě, dolů, do propasti. Tentokrát jsme uvnitř my.

Každý dříve nebo později v životě zjistíme, že dokonalé štěstí neexistuje, ale někteří z nás tvrdí i pravý opak, totiž, že neexistuje ani dokonalé neštěstí. Okamžiky, které brání naplnění obou krajních stavů, jsou stejného druhu. Vyplývají z našeho lidského údělu, který je nepřitelem všeho nekonečného. Jejich naplnění brání naše vždy nedokonalá znalost budoucnosti a té se říká v jed-

nom případě naděje a v druhém nejistota, co bude zítra. Brání mu jistota smrti, která klade meze každé radosti, ale i každé bolesti. Brání mu nevyhnutelné materiální starosti, které stejně jako kazí trvalé štěstí, vytrvale odvracejí naši pozornost i od neštěstí, které nám hrozí, takže je vnímáme přerušovaně a je tudíž pro nás snesitelnější.

A právě nepříjemnosti, rány, zima, žízeň nás při cestě i po ní držely nad bezednou propastí beznaděje. Nebyla to ani vůle k životu, ani vědomá rezignace. Toho je schopno jen málo lidí a my jsme byli jen obyčejný vzorek lidstva.

Dveře za námi okamžitě zasunuli, ale vlak se dal do pohybu až večer. S úlevou jsme se dověděli místo našeho určení – Osvětim. Jméno, které tenkrát pro nás nemělo žádný obsah, nějaký kus této země se tak nicméně musel jmenovat.

Vlak jel pomalu, s dlouhými únavnými zastávkami. Škvírou jsme viděli, jak před námi ubíhají vysoké bledé skály Adiže a poslední názvy italských měst. Brennerem jsme projeli v poledne následujícího dne a všichni jsme vstali, ale nikdo neřekl ani slovo. Myslel jsem stále na návrat a trýznil se představou, jak nadlidskou radost pocítíme při zpáteční cestě: dveře budou dokořán, protože nikdo nebude chtít utéci, a první italská jména... rozhlížel jsem se kolem sebe a říkal si, kolik lidí z toho ubohého lidského prachu stihne neblahý osud.

Z pětáctyřiceti spolucestujících v mém vagonu jenom čtyři znovu spatřili své domovy, a byl to vagon, který měl zdaleka největší štěstí.

Trpěli jsme žízní a hladem. Na každé stanici jsme nahlas žádali o vodu nebo alespoň o hrst sněhu, ale málokdy jsme byli vyslyšeni. Vojáci z eskorty odehnali každého, kdo se pokusil k transportu přiblížit. Dvě mladé matky s dětmi u prsou sténaly dnem i nocí a prosily o vodu. O něco lépe jsme snášeli hlad, únavu a nespavost, jejichž účinek tlumilo nervové vypětí. Noci však byly jako nekonečný zlý sen.

Jen málokdo dokáže jít na smrt důstojně, a často ne ten, od koho by to člověk očekával. Jen málokdo dokáže mlčet a respektovat mlčení druhých. Náš neklidný spánek byl často přerušován hlasitými a malichernými hádkami, kletbami, bezhlavými kopanci a ranami pěstí, jako by se jimi ti lidé bránili nějakému dotěrnému a nevyhnutelnému doteku. Někdo pak rozžehl pochmurný plamínek svíčky a odhalil ponurou změt postav krčících se na zemi, propletenec strnulých a trpících lidských těl, z něhož tu a tam nečekaně vyhřezl křečovitý pohyb, vzápětí přitlumený únavou.

Škvírou jsme zahlédli známá i neznámá jména rakouských měst – Salcburk, Vídeň, potom českých, a nakonec polských. Večer čtvrtého dne začala být citelná zima. Vlak projížděl nekonečnými temnými borovými lesy a očividně stoupal. Všude spousta sněhu. Musela to být nějaká vedlejší trať, zastávky byly malé a téměř

opuštěné. Když vlak zastavil, nikdo se už nepokoušel navázat spojení s vnějším světem, cítili jsme se už „na druhé straně“. Přišla dlouhá zastávka v polích, potom se vlak velice pomalu rozjel a transport se definitivně zastavil v noci uprostřed temné a mlčenlivé pláně.

Po obou stranách kolejí, kam až oko dohlédlo, svítily řady bílých a červených světel. Ale nikde ani stopa po onom nezřetelném hukotu, který zdálky ohlašuje obydlená místa. Ve skomíravém plaménku poslední svíčky, v tichu, které vystřídal rytmus kolejnic a do něhož nepronikl jediný lidský zvuk, jsme čekali, co bude dál.

Celou cestu vedle mě seděla žena, stlačená jako já mezi jinými těly. Znali jsme se řadu let, teď nás neštěstí zasáhlo společně, věděli jsme však o sobě jen málo. Tehdy v té osudové chvíli jsme si řekli věci, které se mezi živými neříkají. Pozdravili jsme se a bylo to krátké. Každý z nás pozdravil v tom druhém život. Už jsme se nebáli.

A najednou přišlo uvolnění. Dveře se s rámusem rozevřely, tma se rozezněla cizími rozkazy a Němci začali barsky vyštěkávat své povely, jako by dávali průchod po staletí zadržovanému vzteku. Objevila se rozlehlá rampa osvětlená reflektory. O kousek dál řada nákladních aut. Potom všechno znovu utichlo. Někdo překládal, měli jsme vystoupit se zavazadly a postavit je vedle vlaku. V okamžiku se na rampě vyrojily stíny. Měli jsme však strach porušit to ticho, všichni se hemžili kolem zavazadel, hledali se, volali na sebe, ale bázlivě a polohlasem.

Opodál stálo lhostejně asi deset doširoka rozkročených esesmanů. V jednu chvíli se mezi nás vmísili a s kamennými tvářemi a tlumeným hlasem se nás začali jednoho po druhém rychle vyptávat špatnou italštinou: „Kolik let? Zdráv, nebo nemocen?“ a podle odpovědi nám ukazovali dva různé směry.

Všechno to probíhalo potichu jako v akváriu a jako ve snovém výjevu. Očekávali jsme něco apokalyptičtějšího, ale vypadali jako obyčejní policisté. Bylo to zarážející a odzbrojující. Kdosi se odvážil zeptat se na zavazadla. „Zavazadla potom,“ odpověděli. Někdo jiný nechtěl opustit ženu, odpověděli „potom zase spolu“. Mnohé ženy se nechtěly odloučit od dětí, řekli „dobře, dobře, zůstat s dítětem“. Stále s tou pokojnou jistotou lidí, kteří jen konají každodenní úřední výkon. Ale když se Renzo příliš dlouho loučil s Franceskou, svou snoubenkou, srazili ho jedinou ranou do tváře k zemi. Byla to jejich každodenní práce.

Ani ne za deset minut jsem byl se všemi zdatnými muži vyčleněn do jedné skupiny. Co se stalo s ostatními, s ženami, dětmi, starci, jsme se nedověděli tenkrát ani potom. Prostě a nadobro je pohltila noc. Dnes ovšem víme, že při tom rychlém a povšechném výběru bylo rozhodnuto o každém z nás, zda může či nemůže užitečně pracovat pro Reich. Víme, že do táborů Buna-Monowitz a Birkenau se z našeho transportu dostalo jen devadesát šest mužů a dvacet devět žen a že z těch zbývajících více než pěti set lidí nežil za dva dny už ani jediný. Víme

také, že ne vždy bylo dodržováno toto beztak vratké hledisko rozlišování na způsobilé a nezpůsobilé a že později se často používal ještě jednodušší systém – dveře vagonů se otevíraly zároveň na obou stranách, aniž by se příchozím dostalo jakýchkoli pokynů nebo varování. Do tábora pak byli zařazeni ti, kdo náhodou vystoupili na jedné straně rampy, do plynu šli ti ostatní.

Tak zemřela Emilia, které byly tři roky, protože Němci pokládali za samozřejmou historickou nutnost poslat na smrt děti Židů. Emilia, dcera inženýra Aida Leviho z Milána, zvidavé, ctižádostivé, veselé a inteligentní děvčátko. Jejímu otci a matce se cestou v přeplněném vlaku podařilo koupat ji v zinkové kádi, ve vlažné vodě, kterou se zruďný německý strojvedoucí uvolil načerpat z lokomotivy, vezoucí nás všechny na smrt.

Zmizeli tak nečekaně a v jediném okamžiku naše ženy, naši rodiče, naše děti. Skoro nikdo se s nimi nemohl rozloučit. Chvilí jsme je viděli jako temnou masu na druhém konci rampy, potom jsme už neviděli nic.

Na jejich místě se vynořily ve světle reflektorů dvě skupiny podivných individuí. Ta individua šla v řadách po třech, zvláštním nemotorným krokem, s hlavami sklopenými a rukama ztuhlýma. Na hlavě měla komickou čapku a byla oblečena do jakési pruhované hazuky, která i v té tmě vypadala jako špinavá a roztrhaná. Zeširoka nás obešla kolem dokola, aby se k nám nemusela přiblížit, a potichu začala manipulovat s našimi zavazadly, nastupovat do prázdných vagonů a zase z nich vystupovat.

Dívali jsme se na sebe beze slova. Všechno bylo nepochopitelné a bláznivé, ale jedno jsme si uvědomili: tohle je změna, která čeká i nás. Zítřka i my budeme takoví.

Ani nevím, jak jsem se ocitl na nákladním autě spolu s třiceti dalšími pasažéry. Auto vyrazilo do noci plnou rychlostí. Bylo přikryté plachtou a ven nebylo vidět, ale podle otřesů se dalo předpokládat, že cesta je samá zatáčka a výmol. Neprovozí nás žádná eskorta? ..vrhnout se ven? Příliš pozdě, příliš pozdě, všichni už se řítíme „dolů“. Ostatně, brzy jsme si všimli, že nejsme bez doprovodu, ale že je tu podivná eskorta, německý voják, ověšený zbraněmi. Nevidíme ho, protože je hustá tma, ale cítíme jeho tvrdý dotek pokaždé, když s námi prudký otřes auta smýkne vpravo nebo vlevo. Zapálí přenosnou lampu, a místo aby zvolal „Duše, odsouzené k haně, vy nedoufejte spatřit rajske krásy!“², zdvořile se nás ptá, jednoho po druhém, německy a francouzsky, jestli nemáme peníze nebo hodinky. Není to rozkaz, není to nařízení. Jde očividně o soukromou iniciativu našeho Charona. Vyvolává to v nás hněv a smích a zvláštní úlevu.

---

2 Dante, Peklo, zpěv třetí.

N A D N Ě

Cesta trvala jenom dvacet minut. Potom se nákladák zastavil a objevila se velká vrata, nad nimiž byl živě osvětlený nápis (vzpomínka na něj mě dodnes pronásleduje ve snech): ARBEIT MACHT FREI, práce osvobozuje.

Slezli jsme dolů a uvedli nás do rozlehlé, holé, jen mírně zavlažené místnosti. Máme strašnou žízeň. Tlumené bublání vody v radiátorech nás nervuje, vždyť jsme čtyři dny nepili. Je tu kohoutek, ale nad ním nápis, na kterém stojí, že je zakázáno pít vodu, protože je znečištěná. Nesmysl, je přece jasné, že nápis je zlý vtip, „oni“ vědí, že umíráme žízní, a strčí nás do místnosti, kde je kohoutek a Wassertrinken verboten. Piju a vybízím ostatní, aby mě následovali, ale musím vodu vyplivnout, je teplá a nasládlá, je cítit bahnem.

Toto je peklo. Dnes, v současném světě, musí peklo vypadat takto: velká a prázdná místnost, my, co se sotva držíme na nohou, a kohoutek, z něhož kape voda, kterou nesmíme pít. Čekáme, že přijde něco dozajista strašného, jenomže se pořád nic neděje. Dá se vůbec myslet? Nedá, je to, jako bychom už byli mrtví. Někdo si sedá na zem. Čas běží kapka po kapce.

Nejsme mrtví. Dveře se otevřely a vešel esesák s cigaretou v ústech. Pomalu si nás prohlíží a ptá se: „Wer

kann Deutsch?“ Předstoupí jeden z nás, nikdy jsem ho neviděl, jmenuje se Flesch. Bude naším tlumočником. Esesák dlouho a klidně mluví, tlumočnick překládá. Musíme se postavit do pětistupů, tak, abychom jeden od druhého byli dva metry. Potom se musíme svléknout a složit oblečení určitým způsobem, vlněné šatstvo na jednu stranu a všechno ostatní na druhou stranu, zout si boty, ale dát si dobrý pozor, aby nám je neukradli.

Kdo by je ukradl? Proč by nám měl někdo krást boty? A co doklady a těch pár věcí, co máme v kapsách, hodinky? Všichni se díváme na tlumočnicka a tlumočnick se zeptal Němce. A Němec kouřil a měřil si ho pohledem, jako by byl neviditelný, jako by vůbec nepromluvil.

Nikdy jsem neviděl nahé starce. Pan Bergmann nosil kýlní pás, a zeptal se, jestli ho má taky odložit. Tlumočnick zaváhal. Ale Němec pochopil, promluvil vážně s tlumočnickem a ukázal na kohosi prstem. Tlumočnick polkl a potom řekl: „Rotmistr říká, abyste pás odložil a že dostanete pás pana Coena.“ Z Fleschových úst vycházela ta slova hořce, vysmíval se tak Němci.

Potom přišel jiný Němec a řekl, ať srovnáme boty do jednoho rohu, a to jsme udělali, protože tohle je konec, a zdálo se nám, že jsme vyhoštěni z tohoto světa a že jediné, co nám zbývá, je poslouchat. Někdo přišel se smetákem a vymetl všechny boty ven ze dveří na jednu hromadu. Je to blázen, smíchal šestadevadesát párů, oddělil je od sebe. Dveře vedou ven, vchází jimi ledový vzduch, jsme nazí a zakrýváme si břicha rukama. Za-

fouká vítr a zabouchne dveře. Němec je zase otevře a zamýšleně pozoruje, jak se svíjíme, abychom se uchránili před větrem. Potom odejde a zavře za sebou.

Následuje druhé jednání. Dovnitř vtrhnou čtyři muži s břitvami, štětkami a strojky na stříhání vlasů, mají na sobě pruhované kalhoty a kazajky, na prsou přišitá čísla. Je to asi stejná sorta jako ti z dnešní noci (z dnešní, nebo včerejší?), ale jsou statní a kypí zdravím. Klademe jim spoustu otázek, ale oni nás popadnou a vmžiku jsme oholeni a ostříhání. Jak nezapně vypadáme bez vlasů! Ti čtyři mluví řečí, která snad není z tohoto světa, určitě to není němčina, německy totiž trochu rozumím.

Konečně se otevrou další dveře. Je to umývárna se sprchami, a už všichni stojíme vevnitř, nazí, ostříhání, nohy ve vodě. Jsme tu sami, pomalu se přestáváme divit a mluvíme, všichni se ptají, a nikdo neodpovídá. Když jsme nazí ve sprchách, znamená to, že se budeme sprchovat. Když se budeme sprchovat, znamená to, že nás ještě nezabijou. Ale proč nás tedy nechávají stát a nedají nám napít? Nikdo nám nic nevysvětlí, nemáme boty ani šaty, stojíme tu nazí ve vodě a je zima, jsme už pátý den na cestě a nemůžeme se ani posadit.

A co naše ženy?

Inženýr Levi se mě ptá, jestli si myslím, že také naše ženy jsou na tom v tuhle chvíli stejně, a kde vůbec jsou, a jestli je ještě uvidíme. Odpovídám, že uvidíme, protože je ženatý a má malou holčičku. Jenomže si začínám myslet, že tohle všechno je okázale zinscenováno, aby

se nám vysmáli a ponížili nás, a potom nás určitě zabijou. Kdo si myslí, že bude žít, je blázen, naletěl jim, ale já ne, já jsem pochopil, že brzo bude konec, možná hned v téhle místnosti, až je přestane bavit dívat se na nás, jak tu nazí přešlapujeme z nohy na nohu a zkusíme si sednout na dlaždičky, jenže tam je na tři prsty studené vody, a tak si sednout nemůžeme.

Ploužíme se bezcílně místností sem a tam a mluvíme, každý mluví s každým a je tam pěkný povyk. Otevrou se dveře, dovnitř vejde Němec, náš známý rotmistr. Mluví krátce, tlumočník překládá. „Rotmistr říká, že máte být zticha, protože je to tu jak v židovské škole.“ Je vidět, že ta slova mu nesedí, jsou to zlá slova a ústa se mu z nich křiví, jako by vyplivoval odporné sousto. Prosíme ho, aby se Němce zeptal, na co čekáme, jak dlouho tu ještě budeme, na naše ženy, na všechno. Říká však, že ne, že se nechce vyptávat. Tenhle Flesch se jen nerad pouští do tlumočení německých ledově studených vět a odmítá přeložit do němčiny naše otázky, protože ví, že je to zbytečné. Je to německý Žid, asi padesátník, na tváři má velkou jizvu po zranění, které utržil, když bojoval proti Italům na Piavě. Je uzavřený a nemluvný a instinktivně ve mně vzbuzuje úctu, protože cítím, že začal trpět dřív než my.

Němec odchází a my teď už mlčíme, i když se za to mlčení trochu stydíme. Byla ještě noc a říkali jsme si, jestli ještě vůbec přijde den. Dveře se znovu otevřely a vešel člověk v pruhovaném oděvu. Byl jiný než ostatní, star-

ší, měl brýle, vlídnější tvář, a nebyl tak robustní. Mluvil s námi, a mluvil italsky.

Nevycházíme z úžasu. Máme pocit, že se díváme na nějaké bláznivé drama, co v něm na scénu vylézají čarodějnice, Duch svatý a démon. Mluví špatně italsky, má silný cizí přízvuk. Mluví dlouho, je vlídný, snaží se odpovědět na všechny naše otázky.

Jsme v Monowitzu, blízko Osvětimi, v horním Slezsku. Je to oblast osídlená společně Němci a Poláky. Tenhle tábor je pracovní, německy se mu říká Arbeitslager. Všichni vězňové (je jich asi deset tisíc) pracují v továrně na kaučuk, která se jmenuje Buna, a proto se i tábor jmenuje Buna.

Dostaneme boty a šaty, ne, svoje ne. Jiné boty, jiné šaty, jako má on. Teď jsme nazí, protože čekáme na sprchu a na dezinfekci, a obojí bude hned po budíčku, protože do tábora můžeme vstoupit, až budeme dezinfikováni.

Jistě, budeme tu pracovat, všichni tu musí pracovat. Ale je práce a práce. On tu například dělá doktora, je lékař z Maďarska a studoval v Itálii, je táborový zubař. V táboře je už čtyři roky (ne v tomhle, Buna existuje teprve rok a půl), nicméně jak vidíme, vede se mu dobře, není moc hubený. Proč je v táboře? Je Žid jako my? – Ne, říká prostě, jsem zločinec.

Klademe mu spoustu otázek, on se někdy směje, na některé odpovídá, na jiné ne, některým tématům se evidentně vyhýbá. O ženách nemluví. Říká, že se jim daří dobře, že je brzy uvidíme, ale neříká jak ani kde.

Zamlouvá to něčím jiným, říká divné, bláznivé věci, asi si s námi taky pohrává. Nejspíš je blázen, v lágru se člověk může zbláznit. Říká, že každou neděli tu jsou koncerty a hraje se fotbal. Říká, že kdo umí dobře boxovat, může se stát kuchařem. Říká, že kdo pracuje dobře, dostává prémii, za kterou si může koupit tabák a mýdlo. Říká, že voda opravdu není pitná, že se ale každý den přiděluje kávová náhražka, kterou většinou nikdo nepije, protože polévka je taky vodová a to na žízeň stačí. Prosíme ho, aby nám na žízeň opatřil něco k pití, on ale říká, že nemůže, že se na nás přišel podívat potají, přes zákaz esesmanů, protože ještě nejsme dezinfikováni, a musí hned odejít. Přišel, protože mu jsou Italové sympatičtí a protože, jak říká, „má kus citu v těle“. Ptáme se ho ještě, jestli jsou v táboře jiní Italové, a on říká, že nějakí tam jsou, ale málo, neví kolik, a hned změnil téma. V tu chvíli se rozezněl zvon, on se rychle vytratil a nechal nás v úžasu a ve zmatku. Někoho to povzbudilo, mě ne, myslel jsem si, že i tenhle dentista, to nepochopitelné individuum, se chtěl pobavit na náš účet, a nevěřil jsem mu ani slovo.

Zvony probudily tábor, zahalený ve tmě. Najednou vytryskla ze sprch horká voda. Pět minut blaženosti. Ale hned potom vtrhli do místnosti čtyři muži (nejspíš holiči) a mokré a rozpařené nás křikem a ranami zahánějí do přilehlé ledové místnosti. Tam po nás jiní řvoucí lidé mrští jakýmsi hadry a vrazí nám do ruky pár bagančat s dřevěnými podrážkami. Než se vzpamatujeme,

už jsme venku na umrzlém, modravém ranním sněhu a bosí a nazí, s ošacením v ruce, musíme běžet asi sto metrů k jinému baráku. Tam se můžeme obléct.

Když jsme skončili, každý jsme zůstali ve svém koutě a neodvážili se na sebe podívat. Nejsou tam zrcadla, ale vidíme svůj odraz ve stovkách těch sinalých tváří, ve stovkách těch ubohých špinavých figurín. Proměnili jsme se v přízraky, jaké jsme zahlédli včera večer.

A tu jsme si poprvé všimli, že se nám v naší mateřštině nedostává slov, abychom pojmenovali takovou urážku, takovou destrukci člověka. V jediném okamžiku se nám s téměř prorockou intuicí zjevila skutečnost: dospěli jsme až na dno. Níž už se nedá klesnout, nelze si představit ubožejší úděl. Nic tady není naše, vzali nám oděv, boty, dokonce i vlasy. Když promluvíme, nebudou nás poslouchat, a i kdyby nás vyslechli, nerozuměli by nám. Vezmou nám dokonce i jméno, a když si je budeme chtít uchovat, budeme k tomu muset najít sílu, tak, aby z našeho jména, z nás, z toho, co jsme byli, vůbec něco zůstalo.

Víme, že tohle lze jen těžko pochopit, a je to tak dobře. Ale ať každý posoudí sám, jakou cenu, jaký význam má pro nás i ten sebemenší denní zvyk, každá z té stovky věcí, které vlastní i ten nejubožejší žebrák: kapesník, starý dopis, fotografie osoby, jež je nám drahá. Tyto věci k nám patří skoro jako údy našeho těla. Kdybychom o ně přišli v našem světě, nepochybně bychom je okamžitě nenahradili jinými předměty, které provázejí a podněcují naši paměť.

A teď si představte člověka, jemuž zároveň se všemi jeho drahými lidmi odejmou i jeho dům, jeho zvyky, prostě všechno, doslova všechno, co vlastní. Bude to prázdný člověk, odsouzený k utrpení a k uspokojování fyzických potřeb, člověk, který pozbude důstojnosti i soudnosti, protože ten, kdo přichází o všechno, často ztrácí i sám sebe. U takového člověka lze pak snadno rozhodnout o jeho životě a smrti bez ohledu na všechna lidská měřítká, v nejlepším případě o něm rozhodne jeho použitelnost. A tak pochopíte dvojí význam výrazu „vyhlazovací tábor“ a bude vám jasné, co míníme tím „dotknout se dna“.

Häftling: naučil jsem se, že jsem *häftling*. Jmenuji se 174517, pokřtili nás a až do konce života budeme mít na levé ruce vytetované znamení.

Byl to nepříliš bolestivý a neobyčejně rychlý zákrok. Postavili nás všechny do řady a jeden po druhém, podle abecedy, jsme předstupovali před šikovného chlapíka, vybaveného jakýmsi šídlem s kratičkou jehlou. Zdá se, že tohle je ta pravá a skutečná iniciace: jenom když „ukážeme číslo“, dostaneme chléb a polévku. Trvalo mnoho dní a stálo nás spoustu facek a ran, než jsme se naučili ukazovat číslo včas, tak, abychom nezdržovali každodenní rozdělování jídla. Trvalo týdny a měsíce, než jsme se naučili, jak zní v němčině. A ještě mnoho dní, kdykoli jsem se ze starého zvyku podíval na hodinky na zápěstí, se na mě ironicky šklebilo mé nové jméno, číslo vytetované malými namodralými puntíky pod kůží.

Až mnohem později se někteří z nás postupně přiučili lecčemu z makabrální vědy osvětimských čísel, ve kterých se promítly etapy destrukce židovstva v Evropě. Táborovým mazákům číslo prozradí všechno: dobu příchodu do tábora, transport, ve kterém dotyčný přijel, národnost. Každý smekne před čísly 30 000–80 000. Zůstalo jich už jen pár set a označují hrstku těch, co přežili polská ghetta. Stejně tak je dobře mít se na pozoru, když kšeftujete s číslem 116 000–117 000. Těch zbylo už jen asi čtyřicet, ale jsou to Řekové ze Soluně a člověk se nesmí dát napálit. Vysoká čísla mají stejně komický přídech jako označení „bažant“ nebo „zelenáč“ v normálním životě. Typické vysoké číslo je pupkaté individuum, poslušné a hloupé, kterému můžeš nakukat, že na marodce přidělují kožené boty jedincům s citlivými chodidly a přesvědčit ho, aby se tam rozběhl, a že mu zatím pohlídáš jeho misku polévky. Můžeš mu prodat lžici za tři přídělky chleba, můžeš ho poslat k nejsurovějšímu kápovi (jako se to stalo mně), aby se ho zeptal, zda opravdu velí komandu škrábačů brambor, a jestli by ho nemohl přijmout.

Ostatně, celé to zacvičování do nového řádu nám připadá groteskní a směšné.

Když nás otetovali, zavřeli nás do prázdného baráku. Lůžka jsou ustlaná, ale přísně nám zakázali se jich dotknout a sednout si na ně. A tak se bezcílně půl dne potloukáme po tom malém vymezeném prostoru, stále